

Sanat Tarihi Yıllığı Journal of Art History

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Geçit Kale’den Geçit Kulesi’ne: Osmanlı İzmir’inde Bir Kıyı Savunma Yapısının Konumu, İşlevi ve Tarihsel Bağlamı

From “Geçit Kale” to the Geçit Tower: The Location, Function, and Historical Context of a Coastal Defence Structure in Ottoman İzmir

Şebnem Parladır¹

¹ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü, İzmir, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Osmanlı İzmir’inde varlığı bilinen ancak konumu ve işlevi konusunda literatürde belirsizlikler bulunan Geçit Kale’yi yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Fiziksel kalıntıları günümüze ulaşmayan bu yapı hakkında temel bilgi kaynağı, Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâme*’sinde yer alan anlatıdır. Bununla birlikte, Geçit Kale’nin yeri ve tarihsel sürekliliğine ilişkin farklı yorumlar, çoğu zaman varsayımlara dayalı olarak geliştirilmiş ve Avrupalı seyyahların eserleri, harita ve arşiv belgeleriyle yeterince sınanmamıştır. Makalede, Evliya Çelebi’nin güzergâh ve mekânsal betimlemeleri, 17., 18., 19. ve 20. yüzyıllara ait İzmir Körfezi haritaları ile 1903 ve 1914 tarihli Osmanlı arşiv belgeleri birlikte değerlendirilerek, Geçit Kale’nin Pelikan Burnu üzerinde, İzmir Körfezi’nin daralan giriş hattında konumlandığı ve adlandırmanın aksine klasik anlamda bir kale yapısından çok aslında bir kule olduğu ortaya konulmaktadır. 17. yüzyıl coğrafyacısı Laurent Antoine Voltaire’e atfedilen İzmir Körfezi haritası, Geçit Kale’yi şematik de olsa doğrudan tasvir eden ve bu yönüyle mimari formu, konumu ve işlevi üzerine değerlendirme yapmaya olanak tanıyan tek erken modern kartografik kaynaktır. Haritalarda Geçit Kale’nin “Fort de Cordille” ve bulunduğu noktanın “Pelikan Burnu” olarak işaretlendiği konumun, Sancak Kale ile karşılıklı bir denetim hattı oluşturduğu görülür. Ayrıca kalenin, Menemen ve Çamaltı tuzlalarıyla bağlantılı olarak yalnızca askerî değil, ekonomik ve idari bir kontrol noktası işlevi üstlendiği gösterilmektedir. Çalışma, Geçit Kale’yi İzmir Körfezi’nin savunma, ticaret ve üretim ağları içinde bütüncül bir çerçevede ele alarak, kentin tarihsel coğrafyasına dair yeni bir okuma önermektedir.

Abstract

This study aims to reassess Geçit Kale, a structure known to have existed in Ottoman İzmir but whose location and function remain uncertain in the scholarly literature. Since no physical remains of the structure have survived to this day, the primary source of information is the account found in Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*. Nevertheless, differing interpretations regarding the site and historical continuity of Geçit Kale have often been developed on the basis of assumptions and have not been sufficiently tested against the works of European travellers, cartographic materials, or archival documents. By jointly examining Evliya Çelebi’s descriptions of routes and spatial settings, maps of the Gulf of İzmir dating to the seventeenth, eighteenth, nineteenth, and twentieth centuries, and Ottoman archival documents from 1903 and 1914, the article demonstrates that Geçit Kale was located on Pelikan Cape, along the narrowing entrance of the Gulf of İzmir and that, contrary to its name, it was not a castle in the classical sense but rather a coastal defence tower. A map of the Gulf of İzmir attributed to the seventeenth-century geographer Laurent-Antoine Voltaire constitutes the only early modern cartographic source that depicts Geçit Kale directly, albeit schematically, and thus allows an assessment of its architectural form, location, and function. On these maps, Geçit Kale is marked as “Fort de Cordille,” and its location, indicated as “Pelikan Cape,” is shown to form a reciprocal line of control with Sancak Kale. The study further demonstrates that the structure functioned not only as a military

Atıf | Citation: Parladır, Şebnem, . “Geçit Kale”den Geçit Kulesi’ne: Osmanlı İzmir’inde Bir Kıyı Savunma Yapısının Konumu, İşlevi ve Tarihsel Bağlamı”. *Sanat Tarihi Yıllığı–Journal of Art History*, 35 (2026): 266–282. <https://doi.org/10.26650/sty.2026.1863106>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Parladır, Ş.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Şebnem Parladır sebnemtamcan@gmail.com

installation but also as an economic and administrative checkpoint, which was closely connected to the saltworks of Menemen and Çamaltı. By situating Geçit Kale within the broader networks of defence, trade, and production in the Gulf of İzmir, this study proposes a new reading of the city’s historical geography.

Anahtar Kelimeler Geçit Kale (Kule) • İzmir Körfezi • Evliya Çelebi • Pelikan Burnu • Osmanlı kıyı tahkimatı • tuzlalar

Keywords Geçit Kale (Tower) • Gulf of İzmir • Evliya Çelebi • Pelikan Burnu • Ottoman coastal fortifications • saltworks

Extended Summary

This article reconsiders the location, function, and historical continuity of Geçit Kale, a coastal fortification of İzmir whose physical remains have completely disappeared, through a combined analysis of travel accounts, early modern cartography, and Ottoman archival documents. Although Geçit Kale has long been mentioned in the literature, its precise position and role within the defensive system of the İzmir Gulf have remained controversial and largely speculative due to the scarcity of material evidence and contemporary written sources.

The earliest and most detailed description of the structure appears in Evliya Çelebi’s *Seyahatnâme*. According to his account, Geçit Kale was situated directly on the shoreline at the entrance of the İzmir Gulf, constructed in a circular plan, permanently garrisoned, and equipped with an arsenal and military personnel. Evliya attributes its construction to the reign of Mehmed II (Fatih), suggesting that the fortress may have been part of the early Ottoman strategy to establish control over the western Anatolian coastline during the mid-fifteenth century. Although no independent contemporary document has yet been identified to confirm this attribution, the description offers crucial topographic and architectural information.

Cartographic evidence strengthens this interpretation. A seventeenth-century map of the İzmir Gulf attributed to Laurent Antoine Volaire depicts a fortification labelled *Fort de Cordille* on the northern shore of the gulf, at the point where the waterway narrows and maritime traffic becomes concentrated. The location corresponds to the historical Gediz delta, opposite Sancak Kale on the southern shore, indicating a bilateral system designed to monitor and control naval passage into the inner gulf. The circular form of the structure, clearly visible in the map, is consistent with Evliya Çelebi’s description of a round tower-like fortress. Later maps, particularly a 1708 chart drawn by the Dutch engraver and cartographer Christian Mechlin, identify the same location as Pelikan Burnu (Pelican Cape). This toponym appears consistently in maps from the early eighteenth to the early twentieth century, demonstrating the long-term geographic recognition of the site as a navigational reference point. The continuity of the place name indicates that the area retained strategic significance even after the decline or disappearance of the structure itself.

Ottoman archival documents confirm this persistence. Records from 1903 mention “Pelikan Kalesi” in connection with the operation of navigational lights placed on buoys in the surrounding shallows, while a 1914 document refers to the removal of naval mines from “Pelikan Geçidi” following the end of hostilities. These references indicate that the area continued to function as a controlled maritime corridor into the late Ottoman period, long after the original fortification had lost its architectural integrity. Environmental factors, such as the progressive delta formation of the Gediz River, frequent flooding, coastal erosion, and the expansion of shallow waters, likely contributed to the physical disappearance of the structure.

Beyond its military role, Geçit Kale must also be understood within the economic geography of the region. Its location directly adjacent to the Menemen-Çamaltı saltworks, one of the most important salt production centres of the Ottoman Empire, reveals an additional function: the supervision and protection of a strategic fiscal resource. Salt production and distribution constituted a major component of the Ottoman revenue system, tightly regulated and closely monitored by the state. Evliya Çelebi emphasized that enormous quantities of salt were shipped annually from Menemen to numerous provinces across western Anatolia. Historical maps frequently labelled Pelikan Burnu as Cap des Salines (Cape of the Saltworks), confirming the close association between the site and salt production. Travel accounts describe massive salt mounds visible from the sea and recurrent pirate attacks targeting these facilities, further underlining the vulnerability and economic importance of the area. After the establishment of the Ottoman Public Debt Administration (Düyûn-ı Umûmiye) in 1881, the security of saltworks became even more institutionalised, with permanent guards and military support deployed at major production sites across the empire. In this context,

Geçit Kale appears not merely as a defensive structure but as an architectural instrument of fiscal surveillance and coastal security.

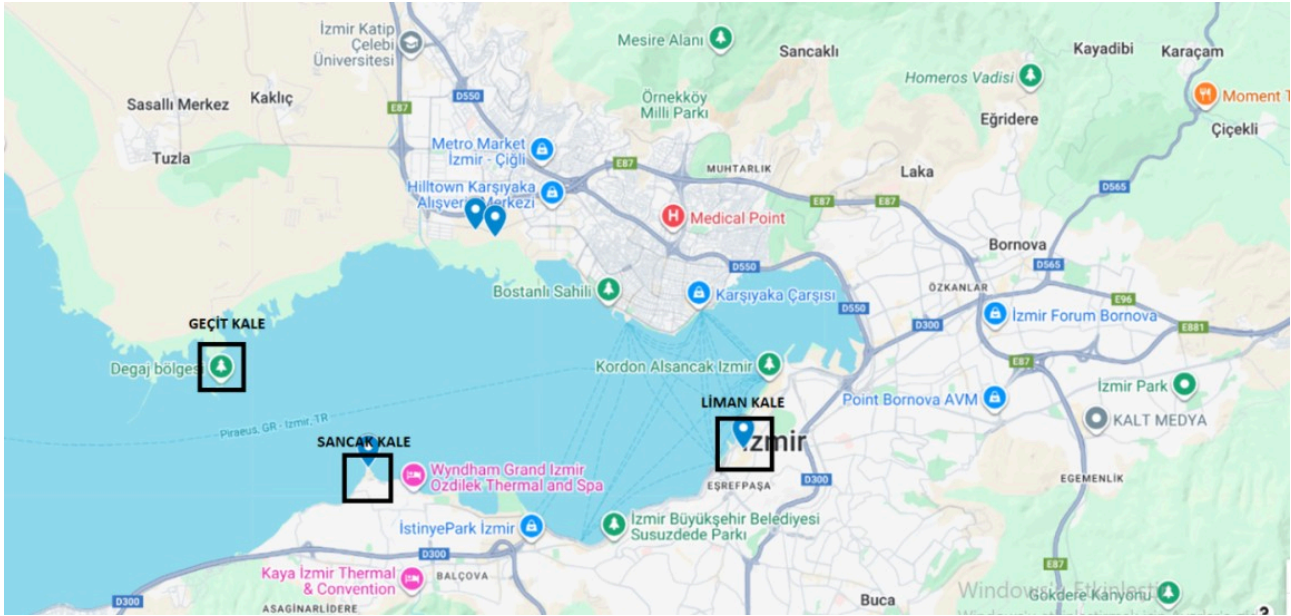
Typologically, Geçit Kale fits into a broader Mediterranean tradition of coastal watchtowers and small-scale fortifications that expanded rapidly during the sixteenth century in response to increasing piracy and maritime raiding. These structures were commonly built near river mouths, harbours, and economically sensitive coastal zones, designed to provide early warning, regulate passage, and protect commercial infrastructure rather than withstand large-scale sieges. The circular plan described by Evliya and depicted in Voltaire’s map corresponds to this functional architectural model, optimised for observation and artillery placement.

Although Geçit Kale is referred to as a “castle” in historical sources, its characteristics and operational logic indicate that it functioned primarily as a coastal watchtower integrated into a wider system of maritime control. It lacked the monumental scale and urban defensive capacity of major fortresses such as Liman Kale or Sancak Kale, yet it played a crucial intermediary role linking naval surveillance, trade regulation, and the protection of state-controlled salt production.

In conclusion, this study demonstrates that Geçit Kale, despite its physical disappearance, represents a multi-layered element of İzmir’s coastal defence network, extending from the early Ottoman period into the twentieth century as a spatial concept and strategic zone. Through the combined reading of narrative, cartographic, and archival sources, the article reconstructs the historical geography of a forgotten structure and highlights its significance at the intersection of military architecture, maritime mobility, and imperial economic policy. Geçit Kale thus emerges not as a marginal or ephemeral installation but, as a key component of the functional infrastructure that shaped the defensive and commercial landscape of the İzmir Gulf over several centuries.

1. Giriş

İzmir, tarih boyunca Doğu Akdeniz ile Ege arasındaki deniz trafiğini kontrol eden stratejik konumu sayesinde, savunma ve denetim odaklı bir tahkimat sisteminin şekillendiği önemli bir liman kenti olmuştur. Körfezin doğal yapısı, özellikle giriş hattında daralan boğaz bölgesi, kentin güvenliğini sağlamaya yönelik askerî yapıların konumlandırılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda İzmir’deki savunma mimarisi, Bizans döneminde iç limanı denetlemek amacıyla inşa edilen Liman Kale ile başlamış, Osmanlı döneminde körfez girişini kontrol eden yeni tahkimatlarla tamamlanmıştır. Söz konusu yapılardan en eskisi olan Liman Kale, 12. yüzyılda Bizans İmparatoru I. Komnenos (1081-1118) tarafından, bugünkü Hisarönü Meydanı çevresindeki iç liman hattı üzerine inşa ettirilmiştir. 1402 yılındaki Timur istilasını sırasında büyük ölçüde tahrip olan yapı, Fatih Sultan Mehmed (1444-1446/1451-1481) döneminde yeniden ihya edilmiştir¹. Osmanlı döneminde körfezin savunma ve denetim sistemine eklenen bir diğer yapı ise, günümüzde fiziksel izleri tamamen ortadan kalkmış olan Geçit Kale’dir. 17. yüzyıl ortalarında, İzmir’in artan ticari hacmi ve gümrük denetimi ihtiyacına paralel olarak Sadrazam Köprüsü Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen Sancak Kale ise bu savunma zincirinin üçüncü ve son halkasını oluşturur (G. 1)².

Görsel 1: İzmir Körfezi’nde Liman Kale, Sancak Kale ve Geçit Kale’nin konumları

Mevcut veriler ışığında, Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâme*’si, Geçit Kale’ye ilişkin en erken ve en ayrıntılı yazılı tanıklığı oluşturmaktadır. Yapıya dair başka çağdaş kaynakların yokluğu ya da sınırlılığı ise literatürde kalenin konumu, işlevi ve sürekliliği konusunda farklı ve çoğu zaman varsayımsal yorumların geliştirilmesine yol açmıştır. Bu yorumlardan birine göre kale, bugünkü Bostanlı yerleşiminin çekirdeğini oluşturan Papaz Köyü civarında, doğrudan deniz kıyısında yer almakta ve 1688 İzmir depremi sonrasında tamamen ortadan kalkmış bulunmaktadır³. Başka bir görüş ise Geçit Kale’nin kıyı hattından içeride, günümüzde Soğukkuyu semtinde yer alan Küçük Yamanlar Tepesi üzerine inşa edildiğini ileri sürmektedir⁴.

¹Petros Mehtidis, *Soğan Kalesi. İzmir’in “Kayıp” Kalesi*, yay. haz. Erkan Serçe (İzmir: Yakın Kitabevi, 2025).

²Sema Küskü ve Şebnem Parladır, “Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Tarihi ve Mimarisiyle İzmir Sancak Kale,” *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 89/315, (Ağustos 2025): 507-552.

³Ersel Çağlıtütüncügil, “Evliya Çelebi’de Geçit Kale (İzmir),” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış, 2011): 181-193.

⁴İbrahim Şahin ve Şima Doğan, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin İzmir Bölümünde (Nif-İzmir Merkez Arası) Geçen Adbilimcil Söz Varlığının Tasnif ve Değerlendirilmesi,” *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III*’ün içinde, Ed. Metin Ekici ve Turan Gökçe, (İzmir: Ege Üniversitesi

Bu çalışma, söz konusu mekânsal ve işlevsel belirsizlikleri aşmayı amaçlayarak Geçit Kale’yi seyyah anlatıları, erken modern dönem haritaları ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Farklı kaynak türleri arasındaki kesişim noktalarından hareketle, yapının yalnızca askerî bir tahkimat olarak değil, İzmir Körfezi’ne girip çıkan deniz trafiğinin denetlenmesi, kıyı güvenliğinin sağlanması ve özellikle Menemen-Çamaltı tuzlalarıyla bağlantılı ekonomik düzenin kontrolü bağlamında işlev gören çok yönlü bir yapı olarak ele alınması önerilmektedir.

Bu çerçevede makale, Geçit Kale’yi Liman Kale ve Sancak Kale gibi daha bilinen tahkimatlarla birlikte, İzmir Körfezi’nin savunma, ticaret ve üretim ağlarını birbirine bağlayan işlevsel bir ara halka olarak konumlandırmayı amaçlamakta, fiziksel varlığı büyük ölçüde silinmiş bir yapının, yazılı ve görsel kaynaklar aracılığıyla tarihsel coğrafya içinde yeniden görünür kılınabileceğini göstermeyi hedeflemektedir.

2. Seyahatnâme, Haritalar ve Belgeler Arasında Geçit Kale

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*’sinde Foça Kalesi’nden başlayarak güney yönüne doğru gerçekleştirdiği yolculuğu aktarırken Geçit Kale’ye ilişkin ayrıntılı gözlemleri şu sözlerle dile getirir: “Ortaklarımı yanıma alarak kible yönüne doğru üç saat boyunca, geniş yollar üzerinde büyük gölgeli ağaçların altında kurulmuş kahvehaneleri seyrederek, yemyeşil bağ ve bahçeler arasından geçtik. Yol boyunca hayat kaynağı gibi serin kuyulardan sular içtik. İzmir Körfezi’nin kıyısında, deniz kenarında bir kumsalda Geçit Kalesi’ne ulaştık. Bu kale, Sultan II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) (1421-1482) tarafından yaptırılmıştır. Yuvarlak biçimli; büyük bir kule, cephanelik, dizdar (komutan) ve askerleriyle donatılmış görkemli bir kaledir. İzmir Körfezi boğazı ağzında yer almaktadır. Urla’ya, Kuşadası’na veya Balat şehrine gitmek isteyen yolcular, İzmir’e uğramadan bu kaleden gemilere binerek istedikleri yere geçerler. Ben de burada kısa bir süre dinlenip dizdarın ikram ettiği yemeklerden yedim. Ardından İzmir Körfezi kıyısı boyunca kayalık ve dağlık, aynı zamanda bağlık bahçelik yerlerden geçerek iki saat daha doğu yönünde ilerledim ve Halkalı Pınar Mesire Yeri’ne vardım⁵.”

Evliya Çelebi’nin anlatısında, özellikle “deniz kenarında bir kumsalda” ifadesiyle vurguladığı mekânsal tanım, Geçit Kale’nin karasal bir yükseltiye hâkim bir noktada değil, doğrudan kıyı çizgisiyle ilişkili bir sahil tahkimatı olarak konumlandığını gösterir. Bu durum, yapının kara içi savunmasından ziyade, İzmir Körfezi’ne girip çıkan deniz trafiğini denetlemeye yönelik bir işlev üstlendiğini düşündürür. Anlatı ayrıca Geçit Kale’nin İzmir Körfezi girişindeki stratejik konumunu anlamak açısından önemli veriler sunar. Seyyahın aktardığı mesafe ve güzergâh ile kalenin yeri hakkında yaptığı “İzmir Körfezi boğazı ağzında yer almaktadır” tanımı, yapının, körfezin daraldığı giriş hattında, kuzeyde Gediz deltası üzerinde yer alan ve tarihsel haritalarda “Pelikanburnu” olarak adlandırılan burun ile güneyde İnciraltı-Sancak Kale (Yeni Kale) hattında konumlanan Sancakburnu’nun karşılıklı oluşturduğu geçiş koridoru üzerinde yer aldığını gösterir ki bu iki burun arasındaki hat, İzmir Körfezi’ne giren ve çıkan deniz trafiğinin yoğunlaştığı, dolayısıyla askerî ve idari denetim açısından kritik bir geçiş alanı oluşturur. Evliya Çelebi’nin, İzmir’e uğramadan Urla, Kuşadası ve Balat yönüne seyahatin bu kale üzerinden sağlandığını belirtmesi, Geçit Kale’nin yalnızca savunma amaçlı bir yapı olmadığını, aynı zamanda deniz ulaşımını yönlendiren ve denetleyen bir geçiş ve aktarma noktası işlevi gördüğünü ortaya koyar.

Kalenin inşa tarihi bakımından, Evliya Çelebi’nin Fatih Sultan Mehmed’e atfettiği bilgi doğru kabul edilirse, yapının Osmanlıların Batı Anadolu ve Ege kıyılarında hâkimiyet tesis etme sürecinin bir parçası olarak 15. yüzyıl ortalarında inşa edildiği öne sürülebilir. Nitekim Osmanlı deniz politikaları bağlamında

Basımevi, 2013), 147; İbrahim Şahin, “Evliya Çelebi’nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergah ve Seyahatname’de Buna Dair Sorunlar,” *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III*’ün içinde, Ed. Metin Ekici ve Turan Gökçe, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013), 97-98.

⁵Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine, haz. Seyit Ali Kahraman, 9.Kitap, 1.Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 96-97.

bu dönem, kıyı kalelerinin ve körfez girişlerini denetleyen tahkimatların sistematik biçimde inşa edildiği bir evreyi temsil eder⁶. Evliya Çelebi’nin mimariye ilişkin betimlemeleri, kalenin yuvarlak planlı bir kule formuna sahip olduğunu düşündürür. Dairesel plan, özellikle 15. yüzyıldan itibaren hem gözetleme hem de topçu yerleşimine elverişli olması nedeniyle Ege kıyılarında inşa edilen küçük ölçekli tahkimatlarda yaygın biçimde tercih edilir⁷. Seyyahın cephanelik, dizdar ve asker varlığına ilişkin aktardıkları, Geçit Kale’nin temel olarak kıyı hattını gözetleme ve denetleme işlevini yerine getirdiğini, bununla birlikte bu işlevin sürekliliğini sağlamak amacıyla kalede daimi bir askerî kadronun bulundurulduğunu düşündürür.

17. yüzyıl coğrafyacısı Laurent Antoine Volaire’e atfedilen ve *Plan du golfe de Smirne* başlığını taşıyan bir İzmir Körfezi haritası (**G. 2**), Geçit Kale’nin konumunu ve işlevini değerlendirmeye imkân veren nadir erken modern kartografik belgelerden biridir⁸. Harita, İzmir Körfezi’ni yalnızca doğal ve topografik özellikleriyle değil, deniz trafiği ile savunma ve denetim ilişkileri bağlamında ele alınmış bir askerî-coğrafi bütünlük içinde sunar. Bu çerçevede “Fort de Cordille” olarak işaretlenen yapı, yani Karşıyaka Kalesi, haritanın görsel ve işlevsel odak noktalarından birini oluşturur (**G. 3**). Haritaya göre Fort de Cordille, körfezin iç kesimlere doğru daraldığı boğaz hattının kuzey yakasında, Gediz Nehri’nin tarihsel deltası üzerinde yer alan belirgin bir burun üzerine konumlandırılmıştır. Denize doğru çıkıntı yapan bu konum, yapının kara içi savunmasından ziyade denizle ilişkili bir gözetim ve denetim noktası olarak tasarlandığını düşündürmektedir. Kalenin çevresindeki yerleşimlerden ayrışacak biçimde tekil ve belirgin bir unsur olarak gösterilmesi, askerî niteliğinin harita üzerinde özellikle vurgulandığını ortaya koyar. Ayrıca dairesel plan şeması, Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâme*’de aktardığı yuvarlak kule betimlemesiyle uyum içindedir. Haritada Fort de Cordille’nin, körfezin güney kıyısında yer alan Sancak Kale ile karşılıklı konumu, İzmir Körfezi’ne girişin iki yakadan denetlendiği bir savunma düzenine işaret eder. Boğaz hattının daraltılmış biçimde resmedilmesi ve kalenin bu noktada öne çıkarılması, yapının körfeze giriş ve çıkışı kontrol eden bir eşik mekân olarak kurgulandığını gösterir. Gediz deltası, sığılıklar ve ada oluşumlarının ayrıntılı çizimi, doğal unsurların deniz trafiğini yönlendiren etkisini ortaya koyar. Bu yönüyle harita, Evliya Çelebi’nin “İzmir Körfezi boğazı ağzı” ifadesiyle tarif ettiği mekânı somut ve görsel bir karşılıkla destekler.

⁶Andrew C. Hess, “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525,” *The American Historical Review*, 75/7 (Dec., 1970): 1898-1904; Kate Fleet, “The Ottomans in the Mediterranean in the Later Fifteenth Century: the Strategy of Mehmed II,” *Storja* (2015): 20-21; Vincent Ory, “Locking up the Strait in the fifteenth century’s Ottoman Mediterranean: The Bosphorus sea forts of Mehmet II (1452),” *Defensive Architecture of the Mediterranean*, XI (2020): 817-824; Burcu Özgüven, “Early Modern Military Architecture in the Ottoman Empire,” *Nexus Network Journal*, 16/5 (2014): 737-749.

⁷Arina Marinella et al., “Echoes From the Sea. Defensive Architectures of the Mediterranean,” in *XVII. International Conference on Graphic Expression Applied to Building-APEGA CARTAGENA* (2025), 798-810.

⁸Harita için bkz. Guy Meyer, “Les ruines de Smyrne dans les relations des voyageurs (XVIIe-XIX siècles),” *Journal des savants*, (2008/2): 280-281.

Görsel 2: Laurent Antoine Volaire’in İzmir Körfezi Planı (BNF GEDD 2647 fol.110).

Kaynak: (Meyer, 2008, 280)

Görsel 3: Laurent Antoine Volaire’in İzmir Körfezi Planı’nda çizilen Karşıyaka Kalesi (Geçit Kale) (Detay) (BNF GEDD 2647 fol.110).

Kaynak: (Meyer, 2008, 280)

Hollandalı gravürücü, kartograf Christian Mechlin tarafından hazırlanan 1708 tarihli İzmir Körfezi’ni gösteren bir başka haritada (G.4), Geçit Kale’nin bulunduğu nokta açık biçimde “Pelikan Burnu” olarak adlandırılır (G.5). Günümüzde Karşıyaka-Çiğli-Mavişehir kıyılarının en uç kesimine karşılık gelen bu alanın güneyinde, karşı kıyıda İnciraltı-Yeni Kale (Sancak Kale) hattı uzanmaktadır (bkz. G. 1). 1708 tarihli harita dışında, 18. yüzyılın başından 20. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan farklı tarihlere ait çeşitli haritalarda da “Pelikan Burnu” adlandırmasının kullanıldığı görülmektedir⁹. Bu kartografik çeşitlilik içinde yer adının süreklilik göstermesi, bu noktanın sefer güzergâhı açısından güvenilir bir referans olarak algılandığını düşündürür.

Görsel 4: Christian Mechlin, İzmir Körfezi Haritası (1708).

Kaynak: University of Minnesota Libraries UMedia, <https://umedia.lib.umn.edu/item/p16022coll251:9602?q=smyrne> Erişim tarihi Ocak 14, 2026

Görsel 5: Christian Mechlin, İzmir Körfezi Haritası’nda gösterilen “Pelikan Burnu” (Detay)

Evliya Çelebi’nin anlatısı ile 17. ve 18. yüzyıla ait kartografik veriler, Geçit Kale’nin İzmir Körfezi girişiindeki konumunu ve bu konumun denetim işlevini, -Volaire’nin haritası hariç- yapı temsiline değil, mekânsal referanslara dayalı olarak tanımlamaya imkân verirken, yapının sonraki yüzyıllardaki varlığı ve kullanımına ilişkin izler, arşiv belgeleri üzerinden daha açık biçimde izlenir. Bu bağlamda 1903 tarihli, “Sancak ve Pelikan

⁹Bu haritalar için bkz. Bülent Özukan, *Tarihte İzmir Haritaları*, (İstanbul: Boyut, 2022), 135, 139, 142, 147, 161, 221.

Kaleleri sığılıkları”ndaki dubalara konulan fenerlerin işletimine dair düzenlemeyi içeren arşiv kaydında geçen “Pelikan Kalesi” ifadesi, burada bir kalenin varlığını doğrular¹⁰. Yine, 19. yüzyıl sonu -20. yüzyıl başına tarihlenen Osmanlıca bir deniz haritasında, Pelikan Burnu’nun en uç noktasında yer alan ve “Kule-i Mâk” şeklinde okunan ibare (**G. 6**), Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde vurguladığı biçimde ve Volaire’nin haritasında gözlemlendiği üzere bu mevkiye -yuvarlak planlı- kulevari bir yapının varlığını açık biçimde belgeler.

Görsel 6: İzmir Körfezi Haritası, Detay (19. yy sonu-20. yy başı). Pelikan Burnu ucunda “Kule-i Mâk” olarak kaydedilen tahkimat.

Kaynak: Özukan, 2022, 82

1914’te Hariciye Nezareti’nin çatışmaların bitmesi üzerine Sancak Kalesi’nin kuzeyi ile “Pelikan Geçidi”ndeki torpillerin kaldırılmasını istemesi de bölgenin I. Dünya Savaşı sırasında, Sancak Kale gibi, bir savunma ve denetim noktası olarak işlediğini gösterir¹¹. Dolayısıyla 1914 tarihli belgede geçen “Pelikan Geçidi” ifadesi ve bu bölgede torpillerin yer aldığı bilgisi hem dar bir geçişi hem de bu geçişin askeri kontrolünü ima eder, bu nedenle “Geçit Kale” adının da doğrudan bu işlevden türediği anlaşılır. Nitekim 19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz’de görev yapmış deniz subayı ve portulon yazarı Kont Magloire de Flotte-d’Argençon’un, eserinde Sancak Kale’yi “Geçit Kalesi” olarak adlandırması, bu terimin tekil bir yapıya özgü olmaktan ziyade, körfez girişindeki bu kesimi tanımlayan yerleşik bir bölge adı niteliği taşıdığını göstermektedir¹². Başka bir ifadeyle seyyahın farklı bir kaleyi aynı adla anması, “geçit” kavramının önce coğrafi bir tanımlama olarak ortaya çıktığını, ardından bu alanda yer alan tahkimat yapılarına aktarıldığını doğrular niteliktedir.

3. Geçit Kale ve Tuzlalar: Ekonomik Denetim ve Kıyı Güvenliği

Geçit Kale, yakınındaki tuzlalar nedeniyle bir kontrol noktası işlevi de görmüş olmalıdır (**G. 7, 8, 9**). Osmanlı mali sistemi içinde tuzlalar, yalnızca yerel üretim alanları değil, devletin doğrudan gelir elde ettiği, üretimi, nakliyesi ve satışı sıkı biçimde düzenlenen işletmelerdi. Tuz, imparatorluğun sosyal, ekonomik ve mali hayatında önemli bir yer tutmuş, bu durum daha Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde idarecilerin dikkatini çekmiştir. Nitekim Osmanlı Beyliği ilk fetihlerini tuzlaların faal olduğu bir coğrafyada gerçekleştirmiş, bu

¹⁰BOA, HR. TH.. 290-51/ M 07.09.1903

¹¹BAO, BEO (Bahriye; İD/4-17) 4226-316920/H. 27.11.1331

¹²Flotte-d’Argençon (de), Joseph Henry Magloire (Comte), *Nouveau portulan de la Méditerranée : ou Guide complet du pilote sur toutes les côtes, îles, bancs et ports compris depuis Cadix jusqu’à la mer Noire ; enrichi de plans et de vues de côtes*, Tome 2 (Toulon: chez Bellue, 1829), 620.

maddenin üretimi ve ticaretiyle yakından ilgilenmiştir¹³. Bu çerçevede İzmir tuzlaları gerek üretim hacmi gerekse dağıtım ağının genişliği bakımından imparatorluğun başlıca tuz üretim merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. İzmir’e ziyareti sırasında Menemen Tuzlası’na da giden Evliya Çelebi, tuzlanın doğrudan padişahın özel haslarına bağlı olduğunu, bu büyük işletmeden Germiyan, Aydın, Saruhan ve Karahisar sancakları başta olmak üzere yirmi dört sancak bölgesine her yıl yüz binlerce deve yükü tuz sevk edildiğini özellikle vurgular¹⁴. Menemen-Çamaltı hattında yoğunlaşan bu tesisler, yalnızca Ege hinterlandının değil, Batı Anadolu’nun geniş bir bölümünün ve iç sancakların ihtiyacını karşılayan düzenli bir ikmal alanı niteliğindeydi¹⁵. Dolayısıyla İzmir Körfezi çevresindeki tuz üretimi, Osmanlı açısından tali bir taşra faaliyeti değil, merkezî mali yapıyla doğrudan ilişkili, sürekliliği güvenlik ve denetim gerektiren bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmelidir.

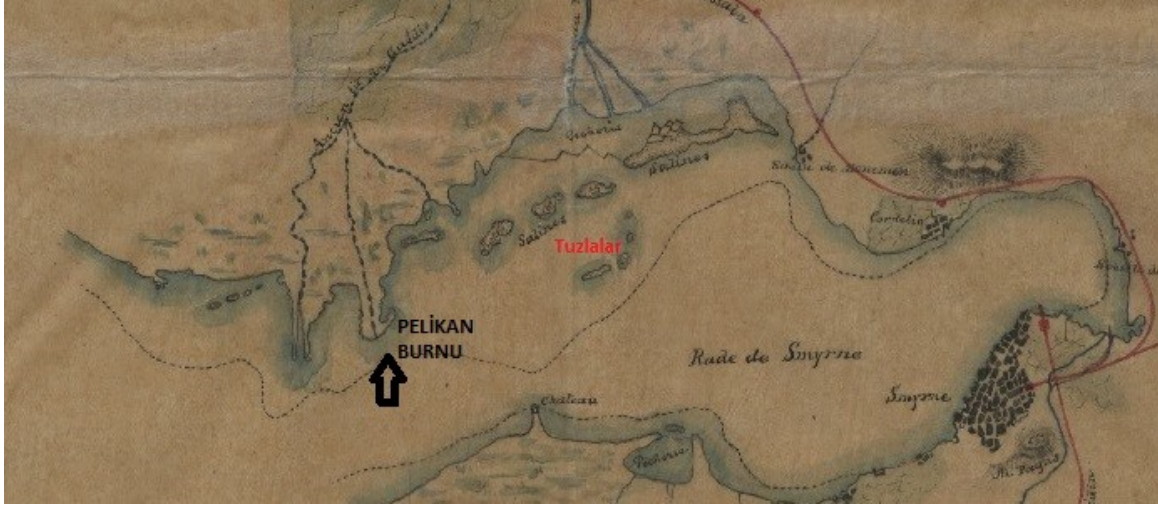
Görsel 7: 18. yüzyıla tarihlenen İzmir Körfezi haritası (Tuzlalar).

Kaynak: Bnf Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449081d/f429.item.r=smyrne> Erişim tarihi Ocak 14, 2026

¹³Ayrıntılı bilgi için bkz. Lütfi Göçer, “XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23/1-2 (Ekim 1962-Şubat 1963): 97-143; Mehmet Demirtaş, “Osmanlı Devletinde Tuz Üretimi ve Dağıtımı,” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2010): 23-28; Faruk Doğan, “Osmanlı Tuz Üretimi, Ticareti ve Mal, Önemine Dair Bir İnceleme: İnöz (Enez) ve Kavak Memlaha Mukatası,” *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İstranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2023): 1-18.

¹⁴Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, 9/1, 93.

¹⁵Menemen-Çamaltı tuzlaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tıraş, “Çamaltı Tuzlası,” *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12/8 (2007): 291-300; İşılay Tiarnagh Sheridan, “Value Assessment at the Intersection of Nature and Industry the Case of Çamaltı Saltern” (M.A. thesis, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2016); Nadir Yurtoğlu, “Salt Production Activities in İzmir Çamaltı Saltern and in Turkey (1923-1950),” *Journal of History Culture and Art Research*, 7/2 (2018): 310-318.

Görsel 8:

19. yüzyıla tarihlenen İzmir Körfezi haritası (Tuzlalar) BOA HRT.0504

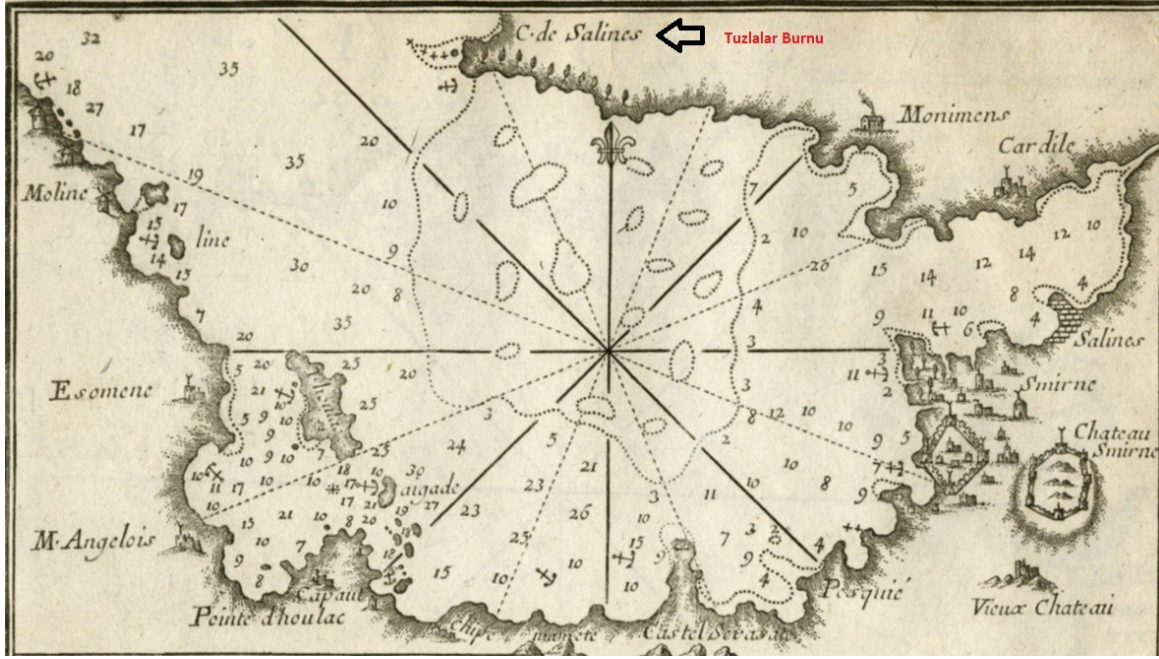

Görsel 9: 19. yüzyıla tarihlenen İzmir Körfezi haritası (Tuzlalar).

Kaynak: Antiquemaps&print, https://www.antiquemapsandprints.com/products/the-gulf-of-izmir-smyrna-plan-du-golfe-de-smyrne-turkey-gauttier-1854-map-p-618030?_pos=31&_sid=3c4f6a1db&_ss=r Erişim Tarihi: Ocak 14, 2026

Bazı haritalarda (G. 10) ve seyyah anlatılarında Kale’nin yer aldığı Pelikan Burnu’nun “Tuzlalar Burnu” diye anılması, burnun çevredeki tuzla üretimi ve sevkıyla doğrudan ilişkisini, dolayısıyla körfez girişindeki geçiş noktasının ekonomik ve denetim odaklı bir yer adlandırması olduğunu gösterir¹⁶. Bu adlandırma, coğrafyanın artık yalnızca doğal bir unsur değil, devletin mali çıkarlarıyla tanımlanan bir mekân hâline geldiğini ve Geçit Kale’nin de bu iktisadi coğrafyanın düğüm noktalarından birine yerleştirildiğini düşündürür.

¹⁶“Tuzlalar Burnu” ifadesi için bkz. Ernest Franco and Gabriel Millet, *De Paris à Constantinople*, 4e éd., entièrement revue, préface de P. Joanne (Paris: Librairie Hachette, 1907), 112.

Görsel 10: 18. Yüzyıl ortalarına tarihlenen İzmir Körfezi haritası (Tuzlar Burnu).

Kaynak: HathiTrust, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=chi.087267340&seq=13&view=1up> (Erişim tarihi Ocak 14, 2026)

Bu bağlamda, bölgenin yalnızca ekonomik değil güvenlik açısından da kritik olduğu anlatılarda açıkça görülür. Kenti ziyaret eden Batılı seyyahlar, körfeze girdiklerinde sol tarafta karşılaştıkları büyük tuz höyüklerinden söz eder, hatta bazıları, uzaktan bakıldığında bu beyaz yığınları asker çadırları ya da sahil boyunca dizilmiş birlikler sanarak kısa süreli bir tedirginlik yaşadıklarını belirtir¹⁷. Avusturyalı diplomat ve seyyah Osten ise İzmir Körfezi’nin, bu tuz ocakları nedeniyle sık sık korsan saldırılarına sahne olduğunu, korsanların nöbetçileri uzaklaştırarak buradan tuz yüklediklerini ve ardından Yunan kıyılarına götürüp sattıklarını aktarmaktadır¹⁸. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, tuzları yalnızca iktisadî üretim alanları olarak değil, aynı zamanda korunması ve denetlenmesi gereken stratejik mekânlar olarak ele almıştır. 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi sonrasında kurulan ve devletin dış borçlarının tahsiliyle birlikte tuz gibi belirli gelir kaynaklarının idaresini üstlenen Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, bu alanların işletilmesi kadar güvenliğinin sağlanmasında da belirleyici bir rol üstlenmiştir. Tuz üretim sahalarında görev yapan kolcuların daimi olarak bulundurulması, üretimin arttığı dönemlerde personel sayısının yükseltilmesi ve gerektiğinde askerî birliklerle desteklenmesi, bu mekânların sürekli bir gözetim altında tutulduğunu göstermektedir¹⁹. Halep’te Cebûl Tuz Gölü çevresinde muhafız birliklerinin görevlendirilmesi, Anadolu’daki Koçhisar Tuz Gölü’nün karakollarla çevrenmesi ya da Yemen’de Salif ve Zeydiye tuzlarının silahlı görevlilerle korunması, farklı coğrafyalarda benzer güvenlik uygulamalarının benimsendiğine işaret eder²⁰. İzmir Körfezi girişinde Pelikan Burnu’na hâkim bir noktada konumlanan Geçit Kale de bu çerçevede yalnızca askerî bir yapı olarak değil, tuz üretimi ve sevkiyatına bağlı düzenin denetlenmesine hizmet eden bir mimari unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu

¹⁷ Jean-Vaast Delaroière, *Voyage en Orient* (Paris: Debécourt, 1836), 238; Georg Gustav Erbkam, *Tagebuch Meiner Egyptischen Reise. Teil 3* (Agypten, 1844-1845), https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/erbkam_tagebuch03_1844/?hl=Smyrna&p=104; Patrice Chauvierre, *Voyage En Orient*, (Tournai: H. Casterman, 1883), 297; Harriet Cornelia Hayward, *From Finland to Greece: Or, Three Seasons in Eastern Europe* (New York: John B. Alden, 1892), 281; *Das heilige Land. Organ des Vereins vom hl. Grabe*. 36. Jahrgang, Heft 1-2 (Köln: J. P. Bachem, 1892): 156-172.

¹⁸ Anton Prokesch von Osten, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*, Erster Band (Stuttgart: J. G. Cotta’sche Buchhandlung, 1836), 64.

¹⁹ Fatmagül Demirel, “Osmanlı Devleti’nde Tuz Gelirlerinin Düyûn-ı Umûmiye’ye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçakçılığı,” *Recent Period Turkish Studies*, 1 (Şubat 2013), 152.

²⁰ Ekin Kasım, “Tuz Nizamnamesi Çerçevesinde 19. yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Tuzların İdaresi ve İşletilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2016), 65-66, 68.

yönüyle kale, “Tuzlalar Burnu” adlandırmasının da gösterdiği üzere, bölgedeki tuz faaliyetleriyle doğrudan ilişkili bir konumda yer almakta, körfez girişini kontrol etmenin yanı sıra, Osmanlı’nın tuz üretimi ve dağıtımına yönelik idari ve güvenlik politikalarının mekâna yansımış bir örneğini oluşturmaktadır. Bu veriler, İzmir (Menemen/Çamaltı) tuzlarının Osmanlı için yalnızca temel bir gıda ve mali gelir kaynağı değil, aynı zamanda körfez girişinde güvenlik ve denetimi zorunlu kılan stratejik bir alan olduğunu göstermektedir.

4. Sonuç

Bu çalışma, fiziksel kalıntıları günümüze ulaşmamış olan Geçit Kale’nin konumu, işlevi ve tarihsel sürekliliğini, seyyah anlatıları, erken modern dönem haritaları ve Osmanlı arşiv belgeleri birlikte değerlendirilerek yeniden ele almıştır. Yapıya ilişkin en erken ve ayrıntılı bilgi, *Seyahatnâme*’de Evliya Çelebi tarafından aktarılmakta, kale, İzmir Körfezi’nin girişinde, doğrudan kıyı çizgisi üzerinde yer alan, daimi garnizonlu ve yuvarlak planlı bir tahkimat olarak tanımlanmaktadır. Evliya Çelebi’nin kalenin inşasını Fatih Sultan Mehmed dönemine atfetmesi, yapının Osmanlıların Batı Anadolu kıyılarında hâkimiyet kurma sürecinin erken evresine tarihlenebileceğini düşündürmekle birlikte, bu bilgiyi doğrulayacak bağımsız bir çağdaş belge henüz tespit edilebilmiş değildir.

Buna karşılık, Laurent Antoine Volaire’e atfedilen 17. yüzyıl haritasında “Fort de Cordille” adıyla gösterilen yapı, Geçit Kale’nin en geç bu yüzyılda varlığını sürdürdüğünü görsel olarak belgelemektedir. Aynı noktanın daha sonraki haritalarda “Pelikan Burnu” olarak adlandırılması, kalenin konumunu Gediz deltası üzerinde, körfezin daraldığı ve deniz trafiğinin doğal olarak yoğunlaştığı geçiş hattında kesinleştirmektedir. Bu veriler, Evliya Çelebi’nin güzergâh tarifleriyle de örtüşerek, kalenin karasal bir iç savunma yapısından ziyade, doğrudan denizle ilişkili bir kıyı tahkimatı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, İzmir’i ziyaret eden ve eserleri taranan yaklaşık 350 seyyah arasında, Evliya Çelebi dışında Geçit Kale’den açık biçimde söz eden bir anlatıya rastlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu sessizlik, yapının kısa ömürlü olmasından ziyade, mimari ölçekte gösterişsiz bir yapı olması, büyük liman kalesi (Sancak Kale) ve iç limanı denetleyen Liman Kale gibi simgesel yapılar karşısında ikincil bir konumda algılanması ve daha çok işlevsel-idari bir tesis olarak değerlendirilmesiyle açıklanabilir. Tuz sevkiyatı, kıyı gözetimi ve geçiş denetimi gibi gündelik ama hayati görevler üstlenen bu tür yapılar, seyyahların anlatılarında çoğu zaman ancak zorunlu bir konaklama noktası olarak yer bulabilmiştir.

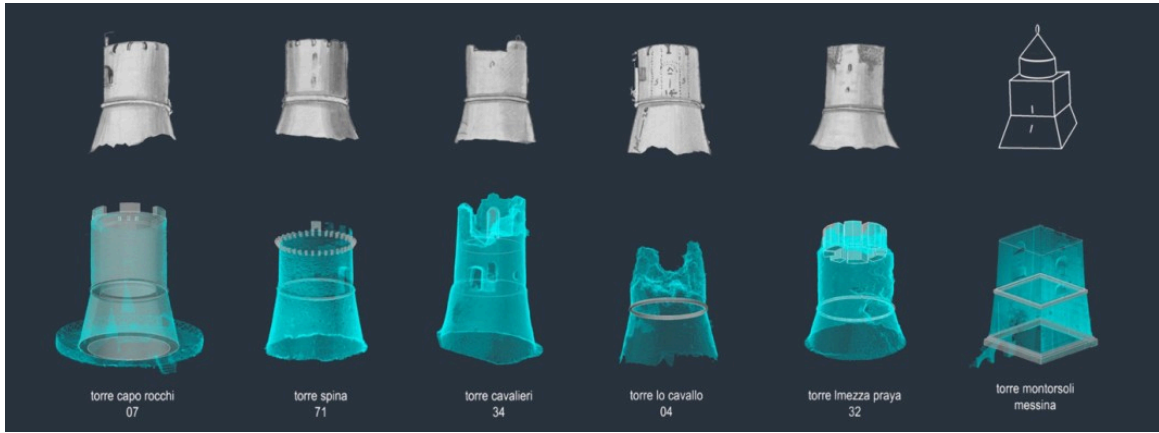
Öte yandan 1903 ve 1914 tarihli Osmanlı arşiv belgelerinde geçen “Pelikan Kalesi” ve “Pelikan Geçidi” ifadeleri, bu hattın 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında hâlâ askerî ve idari bir kontrol alanı olarak algılandığını göstermektedir. Bu durum, kalenin ya da en azından işlevinin, mimari bütünlüğü zayıflamış olsa bile uzun süre hafızada ve uygulamada yaşamaya devam ettiğini düşündürmektedir. Gediz Nehri’nin deltalaşması, taşkınları, kıyı çizgisinin hızla değişmesi ve sığıkların artması ise, yapının fiziksel izlerinin silinmesinde belirleyici çevresel etkenler olarak değerlendirilmelidir.

Geçit Kale’nin konumu, Menemen-Çamaltı tuzlarıyla kurduğu doğrudan ilişki sayesinde ayrıca anlam kazanmaktadır. Tuz üretimi ve sevkiyatının Osmanlı mali sistemi içindeki merkezi rolü göz önüne alındığında, kalenin yalnızca askerî bir tahkimat değil, aynı zamanda ekonomik denetim mekanizmasının mimari bir uzantısı olarak işlediği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Geçit Kale, Liman Kale ve Sancak Kale kadar görünür ve anıtsal olmamakla birlikte, İzmir Körfezi’nin savunma, ticaret ve üretim ağlarını birbirine bağlayan işlevsel bir ara halka niteliği taşımaktadır.

16. yüzyılda gözetleme kulelerinin Akdeniz genelinde belirgin bir gelişme gösterdiği, denizin savunulması ve denetlenmesine yönelik bu sistemin, yağmacılığın artmasıyla birlikte yaygınlaştığı, söz konusu yapıların limanları korumak amacıyla nehir ağızlarında ya da üretim ve ticareti güvence altına almak üzere küçük

işletmelerin yakınında konumlandırıldığı bilinmektedir²¹. Bu çerçevede, Geçit Kale’nin körfezin girişine hâkim bir burun üzerinde, Gediz Nehri’nin denize döküldüğü noktada, korsan saldırılarına maruz kalan bir bölgede ve imparatorluk açısından büyük ekonomik değere sahip tuzla işletmelerinin yakınında yer alması, ayrıca yuvarlak planlı bir kule formuna sahip olması, yapının 16. yüzyılda Akdeniz kıyı savunma sisteminin bir parçası olarak gelişen kule inşa geleneğinin bir yansıması şeklinde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Geçit Kale özellikle silindirik planı, hafif eğimli gövdesi, mazgallı üst cephe düzeni ile 16.yüzyılda yaygınlaşan Akdeniz tipi bağımsız kıyı savunma kulelerinin tipolojik grubuna yerleştirilebilir (**G. 11, 12, 13**). 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlenen İzmir Körfezi haritasındaki “Kule-i Mâk” ifadesi (**bkz. G. 6**) “Mâk” kelimesinin anlamı tespit edilemese de yapının işlevini netleştirir. Bununla birlikte vurgulanmalıdır ki, Geçit Kale her ne kadar “kale” olarak adlandırılrsa da tıpkı Akdeniz kıyı savunma sistemine dâhil diğer gözetleme kulelerinde olduğu gibi, şehirleri ve toprakları yabancı halkların istilasına karşı sistemli biçimde savunmak üzere tasarlanmış gerçek anlamda bir kale niteliği taşımamaktadır.

Sonuç olarak Geçit Kale, bugün büyük ölçüde unutulmuş ve fiziksel varlığı silinmiş olsa da Evliya Çelebi’nin anlatısı, Voltaire’nin haritası, Pelikan Burnu adlandırmasını taşıyan kartografik gelenek ve Osmanlı arşiv belgeleri birlikte değerlendirildiğinde, İzmir’in tarihsel kıyı savunma sistemi içinde erken dönemden geç Osmanlı dönemine uzanan sürekliliğe sahip, çok katmanlı bir kültürel miras ögesi olarak yeniden tanımlanabilmektedir.

Görsel 11: Calabria Ultra’daki kıyı savunma sistemine ait kulelerin Romano Carratelli Kodeksi’ndeki tasvirleri (16. yüzyıl).

Kaynak: Marinella et all., 2025, 801

²¹Marinella et all., “Echoes From the Sea.”, 799.

Görsel 12: Calabria Ultra’daki kıyı savunma sistemine ait kulelerin Romano Carratelli Kodeksi’ndeki tasvirleri (16. yüzyıl).

Kaynak: (Marinella et al., 2025, 802)

Görsel 13: Laurent Antoine Volaire’in İzmir Körfezi Planı’nda çizilen Karşıyaka Kalesi (Geçit Kale) (Detay) (BNF GEDD 2647 fol.110).

Kaynak: (Meyer, 2008, 280)

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Şebnem Parladır
Author Details	¹ İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk-İslam Arkeolojisi Bölümü, İzmir, Türkiye
	 0000-0002-0745-5468 sebnemtamcan@gmail.com

Kaynakça | References

- Chauvierre, Patrice. *Voyage en Orient*. Tournai: H. Casterman, 1883.
- Çağlıtütüncügil, Ersel. “Evliya Çelebi’de Geçit Kale (İzmir).” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XI/2 (Kış 2011): 181-193.
- Delaroière, Jean-Vaast. *Voyage en Orient*. Paris: Debécourt, 1836.
- Demirel, Fatmagül. “Osmanlı Devleti’nde Tuz Gelirlerinin Düyun-ı Umûmiye’ye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçakçılığı.” *Recent Period Turkish Studies* 1 (Şubat 2013): 147-157.
- Demirtaş, Mehmet. “Osmanlı Devletinde Tuz Üretimi ve Dağıtımı.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2010): 23-28.
- Doğan, Faruk. “Osmanlı Tuz Üretimi, Ticareti ve Mal, Önemine Dair Bir İnceleme: İnöz (Enez) ve Kavak Memlaha Mukatası.” *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İstranca Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2023): 1-18.
- Das heilige Land. *Organ des Vereins vom hl. Grabe*. 36. Jahrgang, Heft 1-2. Köln: J. P. Bachem, 1892.
- Erbkam, Georg Gustav. *Tagebuch meiner ägyptischen Reise*. Teil 3 (Ägypten, 1844-1845). https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/erbkam_tagebuch03_1844/?hl=Smyrna&p=104.
- Fleet, Kate. “The Ottomans in the Mediterranean in the Later Fifteenth Century: The Strategy of Mehmed II.” *Storja* (2015): 19-36.
- Flotte-d’Argençon (de), Joseph Henry Magloire (Comte). *Nouveau portulan de la Méditerranée*. Tome 2. Toulon: chez Bellue, 1829.
- Franco, Ernest – Gabriel Millet. *De Paris à Constantinople*. 4. bs. Paris: Librairie Hachette, 1907.
- Göçer, Lütfi. “XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-1963): 97-143.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine, haz. Seyit Ali Kahraman, 9.Kitap, 1.Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011).
- Hayward, Harriet Cornelia. *From Finland to Greece: Or, Three Seasons in Eastern Europe*. New York: John B. Alden, 1892.
- Hess, Andrew C. “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525.” *The American Historical Review* 75/7 (1970): 1892-1919.
- Kasım, Ekin. “Tuz Nizamnamesi Çerçevesinde 19. yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Tuzlaların İdaresi ve İşletilmesi.” Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2016.
- Küskü, Sema – Şebnem Parladır. “Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Tarihi ve Mimarisiyle İzmir Sancak Kale.” *Türk Tarih Kurumu Belleten* 89/315 (Ağustos 2025): 507-552.
- Marinella, Arina et all. “Echoes from the Sea: Defensive Architectures of the Mediterranean.” *XVII. International Conference on Graphic Expression Applied to Building – APEGA* Cartagena (2025): 798-810.
- Mehtidis, Petros. *Soğan Kalesi. İzmir’in “Kayıp” Kalesi*. Yay. haz. Erkan Serçe. İzmir: Yakın Kitabevi, 2025.
- Meyer, Guy. “Les ruines de Smyrne dans les relations des voyageurs (XVIIe-XIXe siècles).” *Journal des savants* (2008/2): 273-381.
- Ory, Vincent. “Locking up the Strait in the Fifteenth Century’s Ottoman Mediterranean: The Bosphorus Sea Forts of Mehmet II (1452).” *Defensive Architecture of the Mediterranean XI* (2020): 817-824.
- Özgüven, Burcu. “Early Modern Military Architecture in the Ottoman Empire.” *Nexus Network Journal* 16/5 (2014): 737-749.
- Özükan, Bülent. *Tarihte İzmir Haritaları*. İstanbul: Boyut, 2022.

Prokesch von Osten, Anton. *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*. Erster Band. Stuttgart: J. G. Cotta’sche Buchhandlung, 1836.

Şahin, İbrahim. “Evliya Çelebi’nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatname’de Buna Dair Sorunlar.” *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III* içinde, Ed. Metin Ekici – Turan Gökçe, 81-135. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013.

Şahin, İbrahim – Şima Doğan. “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin İzmir Bölümünde (Nif–İzmir Merkez Arası) Geçen Adbilimcil Söz Varlığının Tasnif ve Değerlendirilmesi.” *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III* içinde, Ed. Metin Ekici – Turan Gökçe, 137-165. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013.

Sheridan, Işılai Tiarnagh. “Value Assessment at the Intersection of Nature and Industry: The Case of Çamaltı Saltern.” Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2016.

Tıraş, Mehmet. “Çamaltı Tuzlası.” *Doğu Coğrafya Dergisi* 12/8 (2007): 291-300.

Yurtoğlu, Nadir. “Salt Production Activities in İzmir Çamaltı Saltern and in Turkey (1923-1950).” *Journal of History Culture and Art Research* 7/2 (2018): 310-318.

İnternet Kaynakları

“Christian Mechlin, İzmir Körfezi Haritası,” Universty of Minnesota, Libraries UMedia, Erişim tarihi Ocak 14, 2026, Minnesota <https://umedia.lib.umn.edu/item/p16022coll251:9602?q=smyrne>.

“İzmir Körfezi Haritası,” Bnf Gallica, Erişim tarihi Ocak 14, 2026, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449081d/f429.item.r=smyrne>.

“İzmir Körfezi Haritası” Antiquemaps&print, Erişim tarihi Ocak 14, 2026, https://www.antiquemapsandprints.com/products/the-gulf-of-izmir-smyrna-plan-du-golfe-de-smyrne-turkey-gauttier-1854-map-p-6-018030?_pos=31&_sid=3c4f6a1db&_ss=r.

“İzmir Körfezi Haritası,” HathiTrust, Erişim tarihi Ocak 14, 2026, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=chi.087267340&seq=13&view=1up>.

Arşiv Kaynakları

BOA, HR. TH.. 290-51/ M 07.09.1903

BAO, BEO (Bahriye; İD/4-17) 4226-316920/H. 27.11.1331

BOA HRT.0504

